

Uuden vaalijärjestelmän valinta Itä-Euroopan maissa*

KIMMO KUUSELA

ABSTRACT
 Choosing an Electoral
 System in Eastern
 Europe

All the East-European countries have by now held free or at least partially free parliamentary elections. The communist regimes favoured majority-type elections, whereas the new leaders have introduced various forms of proportional representation. Hungary and Bulgaria adopted a mixture of majority and proportional allocation rules in their first elections. In East Germany, Czechoslovakia, Romania, and in 1991 also in Bulgaria and Poland, all the seats were distributed proportionally. The parliamentary elections of 1989 in the Soviet Union and in 1991 in Albania were to a lesser extent a shift toward competitive elections. Therefore, the electoral system in those countries did not change as radically as elsewhere. Yugoslavia's experiments with free elections have not included the national level.

This article deals with parliamentary elections in Eastern Europe in 1989—1991. It reviews the electoral systems used, and evaluates their effects on the election outcome. Special attention is paid to the relationship between the electoral system and the degree of proportionality.

Vaalijärjestelmien tutkimus on valtio-opissa edelleen ajankohtainen alue yhä useampien maapallon maiden omaksuessa demokraattisia vaalitapoja. Erityisesti Itä-Eurooppa on viime aikoina työllistänyt vaalijärjestelmien suunnittelijoita.

Vaalijärjestelmien luokittelussa voidaan ensimmäinen ero tehdä sen mukaan, onko äänestäjällä enemmän vaihtoehtoja kuin vain joko hyväksyä tai hylätä annettu ehdokas. Aikaisemmin Itä-Euroopan vaaleissa muita vaihtoehtoja oli hyvin rajoitetusti tai ei lainkaan. Tutkijoiden tehtävänä oli tuolloin lähinnä selittää, miksi vaaleja ylipäätään järjestettiin. Vastaukseksi tarjottiin sellaisia seikkoja kuin hallituksen legitimointi, kansalaisten ja päättäjien välinen kommunikointi, poliittinen mo-

bilisointi ja sosiaalistaminen sekä eri väestöryhmien integrointi yksimielisen vaalituloksen avulla (White 1985, 225—226; Furtak 1990, 10).

Nyt kun useimmissa Itä-Euroopan maissa on pidetty ensimmäiset — ja joissakin jo toisetkin — kommunistivallan jälkeiset monipuoluevaalit, näitä vaaleja voidaan tutkia samaan tapaan kuin läntisten demokratioidenkin vaaleja ja katsoa, miten eri Itä-Euroopan maissa on onnistuttu vaalitavan valinnassa. Tämä valinta ei ole ollut aivan helppo, kun tiedetään, että mahdollisia variaatioita on olemassa lukematon määrä.

Eräs yhteinen piirre kaikkien Itä-Euroopan maiden tekemissä vaalikäytäntöjen muutoksissa on ollut siirtyminen enemmistöperiaatteen mukaisesta edustajapaikkojen allokoinnista puolueiden ääniosuuksien mukaiseen suhteelliseen edustukseen pyrkiviin laskentatapoihin. Neuvostoliitto on tosin poikkeus, mutta Neuvostoliiton vuoden 1989 parlamenttivaaleja voi pitää vain osittain vapaina.

Mainittu trendi on hyvin ymmärrettävä, sillä puolueiden suhteellisen edustuksen tavoittelu olisi

* Tämä artikkeli perustuu esitelmään, jonka pidin ECPR:n kongressin työryhmässä »Democratization in Eastern Europe» Colchesterissä, Englannissa maaliskuussa 1991. Suomen Akatemia on tukenut tätä tutkimusta (hanke n:o 1071178). Tutkimusaineiston keräämisessä ovat avustaneet Hannu Nurmi, Markku Suksi ja Matti Wiberg.

yksipuoluejärjestelmässä mieletöntä. On myös muistettava, että maailmansotien välisenä aikana Itä-Euroopassa käytettiin yleisesti suhteellista vaalitapaa mannermaisen perinteen mukaisesti. Nykyään enemmistötyyppeisiä vaalijärjestelmiä sovelletaan parlamenttivaaleihin lähinnä vain anglosaksisissa ja brittiläisissä vaaleissa saaneissa maissa.

Kommunistisen järjestelmän ajalta jäänteinä joissakin Itä-Euroopan maissa on vielä vaalilaisa sellainen pykälä, että jos vaalipiirin äänestysprosentti jää alle 50:n, kyseisen vaalipiirin osalta joudutaan käymään uusintavaalit kahden viikon kuluessa. Muita yhteisiä piirteitä Itä-Euroopan uusista vaalijärjestelmistä on vaikeampi osoittaa. Pikemminkin tilanne on sellainen, että nämä järjestelmät eroavat selvästi toisistaan, eikä yksikään niistä selvästi muistuta minkään vakiintuneemman demokratian vaalijärjestelmää. Ne ovat kompromisseja vanhan ja uuden järjestelmän välillä, joten ne tuskin tulevat kauan säilymään muuttumattomina.

Neuvostoliitto

Ensimmäiset kokemukset ehdokkaiden välisestä vaalikilpailusta saatiin Neuvostoliitossa vuonna 1987 paikallisvaaleissa, joissa noin yhdessä prosentissa vaalipiireistä äänestäjä saattoi valita useiden ehdokkaiden väliltä. Presidentti Mihail Gorbatshovin mielestä kokeilu onnistui niin hyvin, että hän suositteli koko vaalijärjestelmän huomattavaa uudistamista. (White 1990, 60)

Uusi vaalilaki oli osa Neuvostoliiton perustuslain uudelleenjärjestelyä, joka hyväksyttiin 1. joulukuuta 1988. Uutta vaalilakia sovellettiin, kun valittiin edustajat vastaperustettuun Neuvostoliiton kansanedustajien kongressiin 26. maaliskuuta 1989. Äänestäjä ilmaisi preferenssinsä siten, että hän pyyhki äänestyslipusta yli niiden ehdokkaiden nimet, joita hän ei kannattanut. Jopa kaikkien ehdokkaiden nimet sai pyyhkiä yli. Tämä oli mahdollista myös sellaisessa vaalipiirissä, jossa oli asetettu vain yksi ehdokas. Jokainen äänestäjä äänesti kahdella äänestyslipulla. Toisella lipulla äänestettiin »alueellisen vaalipiirin» ehdokasta. Alueelliset vaalipiirit oli muodostettu siten, että maa oli jaettu asukasmäärän perusteella 750:een suunnilleen yhtä suureen alueeseen. Toisella vaalilipulla äänestettiin jossakin 750:stä »Kansallisuusalueellisesta vaalipiiristä», joiden muodostamisessa oli huomioitu hallinnollisten ja etnisten alueiden rajoja. »Yleisliittolaiset kansalaisjärjestöt» va-

litsivat maaliskuun aikana keskuudestaan loput 750 edustajaa. Näitä järjestöjä olivat mm. kommunistinen puolue, ammattiliitot, kommunistinen nuorisoliitto, osuustoimintajärjestöt ja luovan työn liitot. (Keesing's 1989, 36486, 36512)

Uuden lain nojalla ehdokkaita saivat asettaa kommunistisen puolueen ja muiden virallisten järjestöjen lisäksi asuinpaikoilla pidettävät valitsijoiden kokoukset, mutta pääsy edustajaehdokkaaksi ei vielä taannut varsinaista ehdokkaaksi rekisteröitymistä, sillä ehdokaslistat käytiin vielä läpi kommunistisen puolueen valvomassa keskusvaalilautakunnassa, jolla oli oikeus poistaa ehdokkaita sellaisista vaalipiireistä, joihin oli esitetty useampaa kuin kahta ehdokasta (Keesing's 1989, 36401). Alun perin ehdokkuusesityksiä oli tehty yhteensä 7558. Tosin tässä joukossa on tuntematon määrä tapauksia, joissa samaa ehdokasta on esitetty useampaan kuin yhteen vaalipiiriin. Näistä 7558:sta ehdokkaasta vain 2899 pääsi lopulliselle ehdokaslistalle. Kustakin vaalipiiristä valittiin siis vain yksi edustaja. Vain yksi ehdokas oli 399:ssä vaalipiirissä, kaksi ehdokasta 952:ssa vaalipiirissä ja kolme tai useampia ehdokkaita 149:ssä vaalipiirissä. (Brunner 1990, 42)

Vaalien ensimmäisen kierroksen tuloksena 1226 vaalipiiriä kaikkiaan 1500:sta oli saanut kansanedustajansa. 76 vaalipiiriä oli sellaisia, missä yksikään kolmesta tai useammasta ehdokkaasta ei saanut yli 50%:n ääniosuutta, jolloin toinen äänestys kahden eniten ääniä saaneen ehdokkaan välillä käytiin 2. tai 9. syyskuuta. Loput 195 vaalipiiriä olivat yhden tai kahden ehdokkaan vaalipiirejä, joissa niin monet äänestäjät olivat pyyhkineet yli ainoan ehdokkaan tai molempien ehdokkaiden nimet, että kukaan ei saanut yli puolta annetuista äänistä, jolloin koko ehdokkaiden nimeämis- ja karsintaprosessi jouduttiin aloittamaan alusta. Kolmessa Armenian vaalipiirissä vaalit jouduttiin uusimaan, koska äänestysprosentti jäi alle viidenkymmenen. Eräässä vaalipiirissä valittu kansanedustaja kuoli heti vaalien jälkeen. Kaikissa mainituissa tapauksissa pidettiin uudet vaalit 14. toukokuuta. (Brunner 1990, 42—43)

Näissä vuoden 1989 parlamenttivaaleissa kommunistinen puolue oli ainoa puolue, joka operoi koko valtakunnan alueella, joten ei ole mahdollista arvioida vaalijärjestelmän vaikutusta puolueiden menestykseen. Kongressin vaalien tulosten analysoinnissa keskityttiin sen sijaan eri tasojen puoluejohtajien kärsimisiin vaalitappioihin. Arviolta 85 % vaalipiirin ehdokkaista oli kommunistisen puolueen jäseniä.

Puola

Puolassa alkoivat 6. helmikuuta 1989 pyöreän pöydän neuvottelut viranomaisten ja laittoman Solidaarisuus-ammattiliiton välillä. Ne johtivat sopimukseen laajoista uudistuksista, joista eräs oli 7. huhtikuuta tehty perustuslain muutos. Luotiin uusi kaksikamarinen kansanedustuslaitos nimeltään Kansalliskokous. Alahuoneeksi tuli 460-paikkainen *Sejm*, entinen yksikamarinen lainsäädäntöelin, ja ylähuoneeksi uusi 100-paikkainen senaatti. Molempien kamarien vaalikauden pituudeksi kaavailtiin neljää vuotta, ja niiden jäsenet valittiin suoralla kaksivaiheisella kansanvaalilla 4. ja 18. kesäkuuta. *Sejmin* vaalissa 65% paikoista varattiin silloiselle valtapuolueelle, Puolan yhtyneelle työväenpuolueelle (PZPR) sekä sen perinteisille liittolaisille, Yhtyneelle talonpoikaipuolueelle (ZSL), Demokraattiselle puolueelle (SD) ja kolmelle maallikkokatolisten organisaatiolle. Loput 35 % paikoista olivat vapaasti riippumattomien ehdokkaiden ja oppositioryhmien tavoiteltavissa. Ne kaikki menivät kuitenkin Solidaarisuuden kansalaiskomitealle, joka oli vastikään laillistetun Solidaarisuus-ammattiliiton vaalijärjestö. Senaatin vaalissa sai äänestää täysin vapaasti, ja siinä Solidaarisuuden ehdokkaat voittivat yhtä lukuunottamatta kaikki paikat. (Keesing's 1990, 37733)

Sejmin vaalissa vaalijärjestelmä oli seuraavanlainen:

(1) 35 paikkaa oli etukäteen varattu valtakunnalliselle ehdokaslistalle, jossa ehdokkaitakin oli vain 35. Äänestäjällä oli mahdollisuus äänestää haluamiaan ehdokkaita vastaan viivaamalla heidän nimensä yli listasta. Tullakseen valituksi ehdokas tarvitsi vähintään 50 % äänistä.

(2) 425 paikkaa allokoitiin 108:n vaalipiirin kesken. Vaalipiirien koko vaihteli kahdesta viiteen paikkaan, mutta vaali oli kuitenkin efektiivisesti yhden paikan vaalipiireissä käytävä enemmistövaali, sillä jokaista paikkaa kohti oli erikseen oma ehdokaslistansa, ja jokaisen listan suhteen äänestäjä joko äänesti yhtä ehdokasta tai hylkäsi kaikki ehdokkaat. Mikäli yksikään ehdokas ei saanut yli puolta äänistä, järjestettiin kahden viikon kuluuta toinen äänestys kahden eniten ääniä saaneen välillä. (Opolska ja Owen 1989, 1)

100-paikkaiseen senaattiin valittiin kustakin vaalipiiristä kaksi senaattoria, paitsi Varsovasta ja Katowicestä kolme. Kaksipaikkaisissa vaalipiireissä äänestäjä äänesti kahta tai yhtä ehdokasta tai hylkäsi kaikki ehdokkaat. Kolmen paikan vaalipiireissä myös kolmen ehdokkaan kombinaatio oli

mahdollinen. Tullakseen senaattoriksi vaalin ensimmäisellä kierroksella ehdokkaan nimen tuli olla yliviivaamattomana vähintään puolessa hyväksytyistä äänistä. Kuten Neuvostoliitonkin vaaleissa, preferenssi ehdokkaan puolesta ilmaistiin vetämällä viiva ei-preferoitujen ehdokkaiden nimien yli. Mahdolliselle toiselle kierrokselle otettavien ehdokkaiden lukumäärästä mainittiin vaalilaissa, että se olisi korkeintaan kaksi kertaa niin suuri kuin ensimmäisen kierroksen jälkeen täyttämättä jääneiden paikkojen lukumäärä. (Opolska ja Owen 1989, 2627)

Ehdokkaita *Sejmin* vaalissa oli 1760 ja senaatin vaalissa 558. Monet Solidaarisuuteen kuulumattomat ehdokkaat eivät sitoutuneet avoimesti minkään poliittisen ryhmittymän riveihin. Lähes kaikki Solidaarisuuden ehdokkaat tulivat valituiksi jo ensimmäisellä kierroksella selvällä äänen enemmistöllä. Toisella kierroksella äänestettiin 295:stä *Sejmin* paikasta ja 8:sta senaatin paikasta. Valtakunnallisella ehdokaslistalla oli ilman vastaehdokkaita 35 ehdokasta vanhoista puolueista. Heistä 33 ei yltänyt 50 %:n kannatukseen, jolloin jouduttiin muuttamaan vaalisäännöksiä ja laatimaan uusi ehdokaslista siten, että jokaisesta 33:sta paikasta kilpaili kaksi ehdokasta. (Keesing's 1989, 36723)

Kaksi vuotta myöhemmin pidettyjen Puolan ensimmäisten täysin vapaiden parlamenttivaalien tuloksena oli puolueiden lukumäärän moninkertaistuminen. *Sejmiin* tuli edustajia peräti 29:stä ryhmittymästä. Yleisesti oletettiin, että tämä olisi johtunut äärimmäisen suhteellisesta vaalijärjestelmästä. Vaalin tulos ei kuitenkaan ollut erityisen suhteellinen, sillä »kokonaispoikkeama täydellisestä suhteellisyydestä» (*D*) oli niinkin suuri kuin 11,5 %. *D* voi saada arvoja väliltä 0—100 %. Esimerkiksi Suomessa *D* oli vuoden 1991 eduskuntavaaleissa vain 5,7 %. Tosin *D* saattaa helpommin saada korkeita arvoja silloin kun puolueita on paljon kuin silloin kun puolueita on vähän. *D*:n laskukaava on

$$D = (1/2) \sum |s_i - v_i|$$

missä \sum = kaikkien puolueiden erotusten summaaminen, s_i = puolueen *i* prosenttiosuus paikoista ja v_i = puolueen *i* prosenttiosuus äänistä (Taagepera ja Shugart 1989, 106—107). Parlamentin voimasta fragmentoitumista ei aiheuttanut vaalijärjestelmä vaan äänestäjät, mikä on havaittavissa myös siitä, että samanaikaisesti käydyissä senaatin vaaleissa pääsi läpi vielä enemmän puolueita kuin alahuoneen vaaleissa, nimittäin 31. Tämä on yllät-

Taulukko 1. Puola. *Sejm* ja senaatti. Kesäkuu 1989. Paikkojen jakautuminen.

	<i>Sejm</i>	Senaatti	Kansalliskokous
Hallituskoalitio	299	0	299
PZPR (Yhtynyt työväenpuolue)	173		
ZSL (Yhtynyt talonpoikaipuolue)	76		
SD (Demokraattinen puolue)	27		
PAX (virallinen uskonnollinen järjestö)	10		
Kristillissosiaalinen unioni	8		
Maallikkokatolisten unioni	5		
Solidaarisuus (oppositio)	161	99	260
Riippumaton	0	1	1
Yhteensä	460	100	560

Äänioikeuttaan käyttäneitä ensimmäisellä kierroksella 62,1% äänioikeutetuista, toisella kierroksella 25%.
Lähteet: Raina 1990, 114—115; Lewis 1990, 93; Gambarelli ja Holubiec 1990, 30.

tävää, koska senaatin vaalit käytiin pluraliteetti-periaatteella kahden ja kolmen paikan vaalipiireillä, ja paikkoja senaatissa oli jaettavana vain alle neljäsosa *Sejmin* paikkamäärästä. Kun pluraliteettivaalit käydään monipaikkaisilla vaalipiireillä, paikkoja voittavien puolueiden lukumäärän voi odottaa olevan sitä pienempi, mitä suurempia vaalipiirejä käytetään. Tämä pätee sellaisessa asetelmassa, jossa äänestäjät äänestävät yhtä useaa ehdokasta kuin on vaalipiirin paikkaluku. Tilanne on siis päinvastainen kuin suhteellisissa vaalitavoissa. Niissä vaalipiirikoon kasvattaminen parantaa suhteellisuutta. Lähinnä vain valtakunnallisella äänikynnyksellä parlamenttipolueiden lukumäärää olisi voitu rajoittaa. Äänikynnyksellä on kuitenkin demokratian kannalta se huono puoli, että kynnyksen korkeuden asettaminen ei voi perustua mihinkään yleiseen periaatteeseen.

Tietoni Puolan lokakuun 1991 vaalijärjestelmästä perustuvat vaalilain englanninkieliseen käännökseen (*Act of June 28, 1991* . . . ; *Act of May 10, 1991* . . .). *Sejmin* 460:stä paikasta 391 täytettiin Suomen vaalitapaa muistuttavalla menetelmällä, eli äänet annettiin henkilöäinän, mutta paikat jaettiin ehdokaslistoille suhteellisesti. Algoritmina ei kuitenkaan ollut d'Hondt vaan »suurimman jakojäännöksen menetelmä», jota Suomessa käytetään vain jaettaessa eduskuntamandaatit vaalipiireille. Vaalipiirejä muodostettiin 37, ja niiden koko vaihteli 7:n ja 17:n paikan välillä keskiarvon ollessa 10,6.

Ehdokaslistan oli asettanut 70 poliittista puoluetta, ja ehdokkaita oli yhteensä peräti 6980. Päästäkseen vaalipiirissä ehdolle jokaisen puolueen tuli ennen vaaleja kerätä ehdokaslistalleen

omasta vaalipiiristään vähintään 5000 nimikirjoitusta. Mikäli tämä oli onnistunut vähintään viidessä vaalipiirissä tai mikäli lista oli kerännyt jossakin vaalipiirissä vähintään 50 000 nimikirjoitusta, puolue sai asettaa listan kaikkiin muihinkin vaalipiireihin. Kansallisten vähemmistöjen puolueille vaatimukset olivat pienemmät: 5000 nimikirjoitusta kahdessa vaalipiirissä tai 20 000 nimikirjoitusta yhdessä vaalipiirissä.

Seuraavana ongelmana oli ehdokasasettelu 69-paikkaista valtakunnallista »vaalipiiriä» varten. Nämäkin ehdokkaat tuli asettaa siitä joukosta, joka oli jo varsinaisissa vaalipiireissä rekisteröity ehdokkaiksi. Valtakunnallisen listan sai tehdä sellainen puolue, joka oli rekisteröinyt vaalipiirilistan vähintään 5:ssä vaalipiirissä. Kansallisten vähemmistöjen puolueille siihen riitti ehdokkuus yhdesäkin vaalipiirissä. Vielä sellainenkin sääntö oli, että valtakunnallisten paikkojen *jakoon* sai osallistua vain sellainen puolue, joka oli voittanut paikan vähintään viidessä vaalipiirissä tai saanut vähintään 5 % valtakunnallisista äänistä.

Laskentamenetelmä valtakunnallisten paikkojen jaossa oli Skandinavian maista tuttu *modifioitu Sainte-Laguë* (jakajat 1,4, 3, 5, 7, . . .). Puolueet olivat ennalta laatineet kiinteät ehdokaslistat. Edustajapaikkoja jaettaessa poistettiin valtakunnallisilta listoilta ne ehdokkaat, jotka olivat jo vaalipiireissä tulleet valituiksi, joten valtakunnallisilla listoilla annettiin mahdollisuus sellaisille ehdokkaille, jotka eivät äänestäjien keskuudessa olleet saavuttaneet riittävää kannatusta.

Tällainen tasauspaikkajärjestelmä on erilainen kuin esimerkiksi Ruotsin ja Tanskan käyttämä kompensatioperiaate. Puolan menetelmässä val-

Taulukko 2. Puola. Sejm. 27. lokakuuta 1991.

	% äänistä	460 paikkaa	% paikoista
Demokraattinen liitto (UD)	12.3	62	13.5
Demokraattisen vasemmiston liitto (SLD) (entiset kommunistit)	12.0	60	13.0
Katolinen toiminta (WAK)	8.7	49	10.7
Talonpoikaipuolue (PSL) (entiset kommunistien liittolaiset)	8.7	48	10.4
Itsenäisen Puolan liitto (KPN)	7.5	46	10.0
Keskustasopimus (OPC)	8.7	44	9.6
Liberaalidemokraatit (KLD)	7.5	37	8.0
Solidaarisuus-talonpoikaipuolue (PL)	5.5	28	6.1
Solidaarisuus-ammattiyhdistysliike	5.1	27	5.9
Oluen ystävät (PPPP)	3.3	16	3.5
Saksalaisten puolue (MN)	1.2	7	1.5
Solidaarisuus-työväenpuolue (SP)	2.1	4	0.9
Kristillisdemokraattinen puolue (PCD)	1.1	4	0.9
Puolue X	0.5	3	0.7
Muut	15.8	25	5.4

Äänioikeuttaan käyttäneitä 43.2 % äänioikeutetuista. Hyväksytyt äänen antaneita 40.8 % äänioikeutetuista.

Lähteet: Professori Jacek Mercik, henkilökohtainen tiedonanto 8. 11. 1991; *Keesing's* 1991, 38536.

takunnallisten paikkojen jaossa ei huomioida puolueiden vaalipiireistä saamia paikkamääriä, vaan sen vaikutus on suunnilleen sama, kuin jos vaalipiirien joukkoon lisättäisiin yksi 69-paikkainen vaalipiiri. (Erityyppiset tasauspaikkajärjestelmät: ks. Taagepera ja Shugart 1989, 126—141)

Puolan senaatin vaalijärjestelmä oli lokakuussa 1991 samanlainen kuin vuonna 1989, paitsi että nyt kaikki paikat oli jaettava heti yhden vaalikierroksen perusteella.

Itä-Saksa

Ensimmäiset vapaat ja salaiset vaalit itsenäisessä Itä-Saksassa käytiin 18. maaliskuuta 1990. Ne olivat myös koko Itä-Euroopan demokratisoitumisprosessin ensimmäiset vapaat vaalit. Äänestäjän tehtävä ei ollut enää luonteeltaan negatiivinen. Sen sijaan että äänestäjä olisi pyyhkinyt yli niiden ehdokkaiden nimet, joita hän ei kannattanut, hän vain yksinkertaisesti laitto merkin sen puolueen kohdalle, jota halusi äänestää. Ehdokkaiden nimiä ei ollut painettu äänestyslippuun.

Maa oli jaettu hallinnollisten alueiden rajojen mukaan 15:een vaalipiiriin. Paikat jaettiin ilmeisesti kuitenkin puolueille niiden valtakunnallisten äänimäärien mukaan, ja vaalipiirejä tarvittiin vain puolueiden sisäisessä paikkojen jaossa. Mitään äänikynnystä ei ollut, joten järjestelmällä taattiin hyvin pienillekin puolueille edustus parlamenttiin, kun vielä paikkojen kokonaisuusmääräkin oli suuri (400). Laskentakaava oli sama kuin Länsi-Saksassaakin vuodesta 1987 lähtien, eli niin kutsuttu Hare-Niemeyer, joka puolestaan on muuten sama kuin perinteinen korkeimman jakojäännöksen ja Hare-kiintiön menetelmä, paitsi että se on vain eri tavalla formuloitu. (*Keesing's* 1990, 37301; Hyde-Price 1990, 3)

Kokonaispoikkeama suhteellisuudesta oli vain 0,6 %. Verrattuna 48 maan tilastoon 1980-luvun puolivälin vaaleista vain Grönlanti (0,2 %) on ollut lähempänä täydellistä suhteellisuutta (Taagepera ja Shugart 1989, 106—107).

Taulukko 3. Puolan Senaatti. 27. lokakuuta 1991.

	100 paikkaa
Demokraattinen liitto (UD)	21
Solidaarisuus-ammattiyhdistysliike	11
Katolinen toiminta (WAK)	9
Keskustasopimus (OPC)	9
Talonpoikaipuolue (PSL)	7
Liberaalidemokraatit (KLD)	6
Solidaarisuus-talonpoikaipuolue (PL)	5
Demokraattisen vasemmiston liitto (SLD)	4
Itsenäisen Puolan liitto (KPN)	4
Kristillisdemokraattinen puolue (PCD)	3
Kansallinen Vaalikomitea	1
Saksalaisten puolue (MN)	1
Kristillisdemokraatit (CD)	1
18 paikallispuoluetta, kullakin 1 paikka	18

Äänioikeuttaan käyttäneitä 43.2 % äänioikeutetuista.

Hyväksytyt äänen antaneita 41.7 % äänioikeutetuista.

Lähteet: Professori Jacek Mercik, henkilökohtainen tiedonanto 8. 11. 1991; *Keesing's* 1991, 38536.

Taulukko 4. Itä-Saksa. *Volkskammer*. 18. maaliskuuta 1990.

	% äänistä	% paikoista
Kristillisdemokraattinen unioni (CDU)	40.82	40.75
Sosiaalidemokraatit (SPD-DDR)	21.88	22.00
Demokraattiset sosialistit (PDS)	16.40	16.50
Saksan sosiaalinen unioni (DSU)	6.31	6.25
Vapaat demokraatit (BFD)	5.28	5.25
Liitto '90 (Uusi foorumi ym.)	2.91	3.00
Talonpoikaispuolue (DBD)	2.18	2.25
Vihreät/Naisunioni	1.97	2.00
Demokraattinen herääminen (DA)	0.99	1.00
Kansallinen demokraattinen puolue (NPDP)	0.38	0.50
Demokraattinen naisliitto (DFD)	0.33	0.25
Yhtynyt vasemmistoliitto (AVL)	0.18	0.25
Muut	0.46	0.00

Äänioikeuttiaan käyttäneitä 93,2 % äänioikeutetuista.
Lähteet: Hyde-Price 1990, 4; *Keesing's* 1990, 37301.

Unkari

Jonkinasteista valinnanvapautta oli Unkarin vaaleissa jo vuonna 1985, kun jokaisessa vaalipiirissä tuli olla vähintään kaksi ehdokasta ja äänestäjillä oli oikeus asettaa omia ehdokkaitaan kilpailemaan virallisen Isänmaallisen Kansanrintaman (IKR) ehdokkaiden kanssa. Kaikkien ehdokkaiden täytyi kuitenkin sitoutua tukemaan IKR:n poliittista linjaa. Vaalitapaudistukseen sisältyi myös IKR:n asettama valtakunnallinen 35:n ehdokkaan lista ilman vastaehdokkaita. (Racz 1989, 39)

Vuonna 1989 hyväksytty vaalilaki vapaita vaaleja varten oli monimutkainen sekoitus suhteellista vaalia ja enemmistövaalia. Parlamentin 386:sta paikasta 176 täytettiin yhden paikan vaalipiireistä, joissa voittajalta vaadittiin joko yli 50 % äänistä ensimmäisellä kierroksella tai suurin äänimäärä toisella kierroksella, jolle pääsivät ensimmäisen kierroksen kolme eniten ääniä saanutta ehdokasta sekä lisäksi kaikki ne ehdokkaat, jotka saivat vähintään 15 % äänistä. Mikäli vaalipiirin äänestysprosentti ensimmäisellä kierroksella oli alle 50:n, em. sääntöä ei sovellettu, vaan silloin kaikki ehdokkaat pääsivät toiselle kierrokselle, josta valittiin eniten ääniä saanut ehdokas sillä edellytyksellä, että äänestysprosentti oli vähintään 25. (Batt 1990, 8; Szendrei 1990, 6; *Keesing's* 1990, 37325)

Äänestäjille annettiin äänestyspaikalla toinenkin vaalilippu. 152 paikkaa täytettiin suhteellisuusperiaatteella 20:stä maakunnallisesta vaalipiiristä. Niiden koko vaihteli 4:stä 28:aan keskiarvolla 7,6.

Myös näissä alueellisissa vaalipiireissä äänestysprosenttivaatimus oli ensimmäisellä kierroksella 50 ja toisella 25. Puolueet asettivat ehdokkaat listoille haluamaansa järjestykseen. Äänestäjät äänestivät vain puoluetta, eivät ehdokasta. Puolue, joka sai alueellista äänistä koko maa huomioiden alle 4 % suljettiin pois alueellisten paikkojen jaosta. Muille puolueille paikat jaettiin Droopin kiintiön ja korkeimman jakojäännöksen perusteella, paitsi että paikan saattoi saada vain jakojäännöksellä, jonka suuruus oli vähintään kaksi kolmasosaa kiintiöstä. (Batt 1990, 89; Szendrei 1990, 6; *Act No. XXXIV of 1989*, 41—43)

Nämä ylijäämä-äännet eli jakojäännökset, joilla ei voitettu paikkaa, sekä yhden paikan vaalipiireissä valitsematta jääneille ehdokkaille annetut äännet siirrettiin kolmannelle, valtakunnalliselle allokointitasolle puoluetunnusten mukaan. Puolueet olivat ennalta laatineet ehdokaslistat valtakunnallisen tason alunperin 58:aa paikkaa varten. Lopullisessa paikkajaossa valtakunnallisiin paikkoihin lisättiin ne paikat, jotka olivat kahden kolmasosan säännöstä johtuen jääneet alueellisella tasolla täyttämättä, joten valtakunnallisten paikkojen määrä nousi 90:een, ja alueellisten paikkojen määrä laski 120:een. Jos puolue jäi alueellisissa äänissä alle 4 %:n kynnyksen, se ei päässyt myöskään mukaan valtakunnallisten paikkojen jakoon. Laskentaperusteena valtakunnallisten paikkojen saamiseen oli Hare-kiintiö eli yksinkertainen kiintiö. Tämän kiintiön suuruus saadaan, kun kokonaisäänimäärä jaetaan valittavien ehdokkaiden määrällä. Droopin kiintiö, jota käytettiin alueellisella tasolla, suosii hieman suuria puolueita. Droopin kiintiön koko saadaan jakamalla kokonaisäänimäärä paikkamäärä-plus-yhdellä. (Batt 1990, 10—11; *Act No. XXXIV of 1989*, 41—42)

Alueellisten ja valtakunnallisten paikkojen jakosäännöissä oli eräs toinenkin tärkeä ero. Alueellisella tasolla ensin annettiin kullekin puolueelle paikkoja kokonaisluvun osoittama määrä laskutoimituksesta, jossa puolueen äänimäärä jaettiin kiintiöllä. Jos kaikki vaalipiirin paikat eivät tulleet tällä keinolla jaetuksi, järjestettiin puolueet suuruusjärjestykseen niille mainitussa laskutoimituksessa jääneen jakojäännöksen suuruuden mukaan. Jäljellä olleet paikat jaettiin suurimman jakojäännöksen omanneille puolueille, mutta vain sellaisille puolueille, joiden jakojäännös oli vähintään

Taulukko 5. Unkari. 25. maaliskuuta 1990 (1. kierros) ja 8. huhtikuuta 1990 (2. kierros). Yhden paikan vaalipiirit (ääniosuudet 1. kierrokselta)

	176 paikkaa	% paikoista	% äänistä
Unkarin Demokraattinen Foorumi (MDF)	114	64.8	23.9
Vapaat demokraatit (SZDSZ)	35	19.9	21.7
Pienviljelijät (FKgP)	11	6.3	10.7
Puolueisiin sitoutumattomat	6	3.4	6.9
Kristillisdemokraatit (KDNP)	3	1.7	5.8
SZDSZ/Fidesz -yhteishdokkaat	2	1.1	0.6
Unkarin Sosialistinen puolue (MSZP)	1	0.6	10.1
Nuoret demokraatit (Fidesz)	1	0.6	4.7
Maalaisliitto (ASZ)	1	0.6	2.8
ASZ/SZFV -yhteishdokkaat	1	0.6	0.3
SZDSZ/Fidesz/KDNP/ -yhteishdokkaat	1	0.6	0.1
Muut	0	0.0	12.4

Hyväksytyt ääniä ensimmäisellä kierroksella 63,8% äänioikeutetuista, toisella 45,9 %.

Lähteet: *Parlamentí Választások 1990*; Batt 1990.

kaksi kolmasosaa kiintiöstä. Valtakunnallisten paikkojen jaossa tämä vaihe oli erilainen, sillä jos siellä oli paikkoja jakamatta sen jälkeen kun paikat täysien kiintiöiden perusteella oli jaettu, jakojäännösäänten kokonaismäärä jaettiin jäljellä olevien vapaiden paikkojen määrällä. Näin saatiin uusi kiintiö, ja nyt annettiin paikkoja niille puolueille, joiden jakojäännösäänimäärä oli suurempi kuin tämä uusi kiintiö. Uusi kiintiöitä oli määrää laskea tarpeen mukaan, jos paikkoja jäi edelleen täyttämättä. (Hyland 1990, 24; *Act No. XXXIV of 1989*, 41—43)

Tällaisesta menetelmästä, jolla jaettiin Unkarin vaaleissa valtakunnallisen tason jakojäännöspaikkoja, ei ole mainintoja vaalitutkimuskirjallisuudessa. Se ei myöskään vaikuta erityisen järkevältä menetelmältä. Otetaan esimerkiksi kuvitteellinen vaalitulokset Taageperan ja Shugartin kirjasta (1989, 23): Jaettavana on viisi paikkaa, ja äänten prosentuaalinen jakautuma viidelle puolueelle on 48,5 — 29 — 14 — 7,5 — 1. Kiintiö on silloin $100 \div 5 = 20$ %. Suurin puolue saa kaksi paikkaa, sillä $2 \times 20 = 40\%$, jolloin jakojäännös on $48,5 - 40 = 8,5$ %. Toiseksi suurin puolue saa yhden paikan, ja sen jakojäännös on $29 - 9 = 9$ %. Muilla puolueilla on tässä vaiheessa pelkät jakojäännökset: 14 %, 7,5 % ja 1 %. Kaksi paikkaa on vielä jakamatta. Unkarin vaalilain mukaan seuraavaksi »ylijäämäänten lukumäärä jaetaan vapaina olevien paikkojen määrällä. Tuloksena on uusi kiintiö, jonka ylittävälle puolueelle annetaan paikka.» (*Act No. XXXIV of 1989*, ANNEX No. 4, Par.III/6). Tässä esimerkissä ylijäämäänten summa on $8,5 + 9 + 14 + 7,5 + 1 = 40$ %, mikä jaettuna kahdella on

sama 20 %, kuin alkuperäisenkin kiintiö. Ilmeisesti tällainen menetelmä ei toimi.

Enemmistövaalipaikkojen osalta Unkarin vaalitulokset olivat hyvin epäsuhteelliset. Kokonaispoikkeama suhteellisuudesta oli 42,1 %, mikä on suurempi kuin yhdessäkään Taageperan ja Shugartin 48:n vertailumaan vaalissa (1989, 106—107).

Lähemmäs suhteellisuutta päästiin tietenkin alueellisten paikkojen jaossa, jossa sovellettiin omalaatuista suhteellista vaalitapaa. Siinäkin tuli kuitenkin suhteellisuuspoikkeamaksi melko suuri 18,1 %. Seuraavanlaiset seikat saattoivat vaikuttaa asiaan: (1) 4 %:n äänikynnys valtakunnallisten äänten pohjalta, (2) kahden kolmasosan sääntö jakojäännösten luokittelussa, (3) Droopin kiintiö, (4) pienimmistä vaalipiireistä valittiin vain 4 edustajaa, (5) psykologinen kynnys äänestää pieniä puolueita on ensimmäisissä vaaleissa matala, koska äänestäjillä ei ole vielä ollut tilaisuutta nähdä, että ääni pienelle puolueelle voi helpommin mennä hukkaan.

Valtakunnallisten paikkojen jaon myötä epäsuhteellisuudet jonkin verran tasoittuivat, mutta lopullisetkin tulokset osoittavat varsin suurta etua suurimmalle puolueelle Demokraattiselle Foorumille sen saadessa 42,5 % kaikista paikoista 24,3 %:n ääniosuudella. (Näihin ääniin on laskettu ensimmäisellä kierroksella yhden paikan vaalipiireissä annetut äänit plus alueellisten vaalipiirien äänit.) Kokonaispoikkeama suhteellisuudesta laskettuna kokonaistuloksista oli 21,2 % eli melko suuri ottaen huomioon, että järjestelmällä pyrittiin kuitenkin jonkinasteiseen suhteellisuuteen. Toisaalta suurimman puolueen selvästä erottumisesta oli ai-

Taulukko 6. Unkari. 25. maaliskuuta 1990 (1. kierros) ja 8. huhtikuuta 1990 (2. kierros). Alueelliset ja valtakunnalliset paikat sekä kokonaistulokset

	Alueelliset vaalipiirit		Valtakunnalliset paikat		Yhteensä	
	% paikoista	% äänistä	90 paikkaa	386 paikkaa	% paikoista	% äänistä
MDF	33.3	24.7	10	164	42.5	24.3
SZDSZ	28.3	21.4	23	92	23.8	21.6
FKgP	13.3	11.7	17	44	11.4	11.2
MSZP	11.7	10.9	18	33	8.6	10.5
Fidesz	6.7	8.9	12	21	5.4	6.8
KDNP	6.7	6.5	10	21	5.4	6.1
Sitoutumattomat	0	0	0	6	1.6	3.5
SZDSZ/Fidesz	0	0	0	2	0.5	0.3
ASZ	0	3.1	0	1	0.3	3.0
SZFV/ASZ	0	0	0	1	0.3	0.1
SZDSZ/Fidesz/KDNP	0	0	0	1	0.3	0.1
Muut	0	12.8	0	0	0	12.5

Hyväksytyjä ääniä alueellisissa vaalissa 63,2 % äänioikeutetuista.

Lähteet: *Parlamenti Választások 1990*; Batt 1990, 10—11.

nakin se etu, että enemmistökoalitionhallituksen muodostaminen kävi suhteellisen nopeasti.

Romania

Romanian parlamentin kaksi kamaria, Kansalliskokous ja Senaatti, valittiin 20. toukokuuta 1990. Kansalliskokoukseen valittiin 387 ja Senaattiin 119 edustajaa. Kansalliskokouksen paikkamäärä nousi myöhemmin 396:een, kun jaettiin yhdeksän lisäpaikkaa sellaisille kansallisten vähemmistöjen järjestöille, jotka eivät olleet saaneet edustajiaan läpi normaalin vaaliprosessin kautta. (Shafir 1990, 29; *Keesing's* 1990, 37741)

Kummankin kamarin vaalijärjestelmänä oli suhteellinen vaali 41:n monipaikkaisen vaalipiirin puitteissa. Vaalipiirin rajat noudattelivat maakuntien rajoja. Lisäksi Bukarestin alue muodosti oman vaalipiirinsä. Kansalliskokouksen vaalissa vaalipiirin koko vaihteli maakuntavaalipiireissä 4:stä 15:een, ja Bukarestissa se oli 39. Keskimääräinen vaalipiirin koko oli 9,4 paikkaa. Senaatin vaalipiirit olivat maakunnissa 24-paikkaisia, ja Bukarestin vaalipiiri oli 14-paikkainen. Keskiarvoksi tuli 2,9. (Hylland 1990, 25)

Kussakin vaalipiirissä äänestysprosentin tuli olla vähintään 50, jotta tulos voitiin hyväksyä. Jos olisi jääty 50:n alapuolelle, uudet vaalit kyseisessä vaalipiirissä olisi pidetty kahden viikon kuluttua samoilla ehdokkailla. Toista kierrosta ei kuiten-

kaan tarvittu yhdessäkään vaalipiirissä, sillä valtakunnallinen äänestysaktiivisuus oli yli 86 %. (Shafir 1990, 30; *Keesing's* 1990, 37441)

Alahuoneen paikkojen jaon ensimmäisessä vaiheessa paikkoja jaettiin puolueille ja muille ehdokaslistoille yksinkertaisen Hare-kiintiön mukaan, joka on yhtä kuin hyväksytyjen äänten kokonaismäärä jaettuna vaalipiiristä valittavien edustajien määrällä. Kukin puolue tai lista sai tässä vaiheessa niin monta paikkaa kuin oli kokonaisluvun osoittama määrä osamäärästä, jossa jaettavana on puolueen vaalipiirissä saama äänimäärä ja jakajana vaalipiirin Hare-kiintiö. Listojen sisällä ehdokkaat olivat kiinteässä järjestyksessä, johon äänestäjä ei voinut vaikuttaa. (*Juridical Regulations* . . . 1990, 16)

Vaalipiireissä tapahtunutta täysien kiintiöiden allokointia seurasi toisessa vaiheessa valtakunnallisen tason d'Hondt-allokointi, jossa käytettiin ensimmäisen vaiheen jakojäännösääniä. Jos pienille puolueille ei ole asetettu äänikynnystä, tällainen jakojäännösäänten valtakunnallinen jakaminen suosii pieniä puolueita, koska ilman vaalipiiripaikkoja jääneiden pienten puolueiden osuus jakojäännösäänistä on suhteettoman suuri. (Hylland 1990, 28; Taagepera ja Shugart 1989, 132)

Kolmannessa vaiheessa määriteltiin, mille vaalipiireille annetaan paikat, jotka toisessa vaiheessa jaettiin puolueille. Tämän vaiheen säännöt ovat hyvin vaikeaselkoiset, ja Hylland (1990, 29) epäi-

Taulukko 7. Romania. Kansalliskokous (parlamentin alahuone). 20. toukokuuta 1990.

	% äänistä	387 paikkaa	% paikoista
Kansallisen Pelastuksen Rintama	66.3	263	68.0
Unkarilainen Romanian Demokraattinen liitto (UDMR)	7.2	29	7.5
Kansallinen Liberaalinen Puolue (PNL)	6.4	29	7.5
Romanian Ekologinen Liike (MER)	2.6	12	3.1
Kristillisdemokraatit ja Kansalliset Talonpojat	2.6	12	3.1
Romanian yhtenäisyysliitto (AUR)	2.2	9	2.3
Maanviljelijöiden Demokraattinen Puolue	1.6	9	2.3
Romanian Ekologinen Puolue	1.4	8	2.1
Romanian Sosialistinen Demokraattinen Puolue	1.1	5	1.3
Viisi pienempää puoluetta	1.8	7	1.8
Muut	6.9	4	1.0

Hyväksytyjä ääniä 79,7 % äänioikeutetuista.

Lähde: *Keesing's* 1990, 37442; Gallagher 1991, 90; Deletant 1990, 25.

Taulukko 8. Romania. Senaatti (parlamentin ylähuone). 20. toukokuuta 1990.

	% äänistä	119 paikkaa	% paikoista
Kansallisen Pelastuksen Rintama	67.0	92	77.3
Unkarilainen Romanian Demokraattinen liitto (UDMR)	7.2	12	10.1
Kansallinen Liberaalinen Puolue (PNL)	7.1	9	7.6
Kristillisdemokraatit ja Kansalliset Talonpojat	2.5	1	0.8
Romanian Ekologinen Liike (MER)	2.5	1	0.8
Romanian yhtenäisyysliitto (AUR)	2.2	2	1.7
Maanviljelijöiden Demokraattinen Puolue	1.6	0	0
Romanian Ekologinen Puolue	1.4	1	0.8
Romanian Sosialistinen Demokraattinen Puolue	1.1	0	0
Sitoutumattomat	3.1	1	0.8
Muut	4.3	0	0

Hyväksytyjä ääniä 81,1 % äänioikeutetuista.

Lähteet: *Keesing's* 1990, 37442; Gallagher 1991, 90; Deletant 1990, 25.

lee, että niiden perusteella ei tätä tehtävää pysty asianmukaisesti suorittamaan. Itsekään en osaa tämän kolmannen vaiheen ohjeita tulkita.

Kansalliskokouksen vaalin tulokset antavat hie- man tukea ennusteille pienten puolueiden hyvästä suhteellisuusmenestyksestä, mutta kokonais- poikkeama suhteellisuudesta oli kuitenkin vain noin 3 %. Näin ollen Kansallisen Pelastuksen Rin- taman maanvyörynomainen vaalivoitto ei ollut ai- nakaan vaalijärjestelmän ansiota.

Vaalijärjestelmä oli suunnilleen samanlainen myös 119-paikkaisen Senaatin valinnassa, mutta jakojäännösääniä ei laskettu valtakunnallisesti, vaan jakojäännöspaikat jaettiin puolueiden jako- jäännöksen suuruuden mukaisessa järjestyksessä vaalipiirin tasolla. Pienemmästä vaalipiirikoosta ja valtakunnallisen tason kompensaaation puuttu- misesta johtui, että poikkeama suhteellisuudesta

oli suurempi ($D = 13,8\%$) kuin Kansallisko- kouksen vaalissa. Senaatin vaalissa Kansallisen pelastuksen Rintaman 67 %:n ääniosuus muunnet- tiin 77 %:n paikkaosuudeksi.

Tsekkoslovakia

Tsekkoslovakian ensimmäiset vapaat ja salaiset parlamenttivaalit sitten vuoden 1946 järjestettiin 8.—9. kesäkuuta 1990. Vaalit koskivat liittoval- tion osalta 300-paikkaista liittoparlamenttia. Sekä Kansankamariin että Kansakuntien kamariin va- littiin 150 edustajaa. Kansankamarin paikoista 101 varattiin Tsekkitasavallalle ja 49 Slovakian tasa- vallalle. Kansakuntien kamarissa molemmilla ta- savalloilla oli 75 paikkaa. Päästäkseen mukaan paikkojen jakoon puolueiden oli ylitettävä viiden prosentin äänikynnys joko tsekkien alueella tai

Taulukko 9. Tsekkoslovakia. Liittoparlamentti. 8.—9. kesäkuuta 1990.

	Kansankamari			Kansakuntien kamari		
	% äänistä	150 paikkaa	% paikoista	% äänistä	150 paikkaa	% paikoista
Kansalaisfoorumi & Kansalaiset Väkivaltaa Vastaan	46.6	87	58.0	45.9	83	55.3
Tsekkoslovakian Kommunistinen Puolue	13.6	23	15.3	13.7	24	16.0
Kristillinen ja Demokraattinen Liitto & Kristillis- Demokraattinen Liike	12.0	20	13.3	11.3	20	13.3
Liike Itsehallinnollisen Demokratian Puolesta & Määrin ja Slesian yhdistys	5.4	9	6.0	3.6	9	6.0
Slovakian Kansallispuolue	3.5	6	4.0	6.2	7	4.7
Rinnakkaiselo	2.8	5	3.3	2.7	7	4.7
Muut	16.1	0	0	16.6	0	0

Äänioikeuttaan käyttäneitä 96,7 % äänioikeutetuista.

Lähde: *Keesing's* 1990, 37542—37543.

Slovakiassa. Molempien kamarien vaalissa käytettiin samaa suhteellista vaalitapaa. (*Keesing's* 1990, 37542)

Vaalipiirien muodostamisessa perusteena eivät olleet väestömäärät vaan annetut äänimäärät (*Law on Elections* . . . 1990, 12). Tämä seikka on saatantanut auttaa korkeaan äänestysprosenttiin (96,7 %) pääsemisessä, mutta kuten Taagepera ja Shugart (1989, 18) huomauttavat, se on vastoin »henkilö ja ääni» -periaatetta.

Ehdokaslistoja saivat asettaa vain poliittiset puolueet. Puolueiden voittamat paikat jaettiin ehdokkaille siinä järjestyksessä kuin ehdokkaiden nimet oli listaan painettu. Kuitenkin jos vähintään 10 % puolueelle äänensä antaneista oli käyttänyt mahdollisuutta henkilöään antamiseen, silloin listan kärkeen siirrettiin sellaiset ehdokkaat, joita oli äänestänyt yli 50 % henkilöään antajista. Käyttäkseen henkilöääni-optiota äänestäjän tuli ympäröidä korkeintaan neljän ehdokkaan nimi puolueen ehdokaslistalta. Tässä sovellettiin siis hyväksymisäänestysperiaatetta, koska henkilöään eivät olleet preferentiaalisia vaan saman »painoisia». (*Law on elections* . . . 1990, 9, 12)

Paikkojen jakaminen puolueille alkoi vaalipiiritasolla siten, että jaettiin puolueille täysien kiintiöiden osoittamat paikkamäärät käyttäen Droop-kiintiötä. Droop-kiintiö saadaan jakamalla vaalipiirin hyväksytyjen äänten kokonaismäärä vaalipiiristä valittavien edustajien lukumäärä-plus-yhdellä. Droop-kiintiö on pienempi kuin Hare-kiintiö,

mistä seuraa, että täysien kiintiöiden perusteella voidaan jakaa enemmän paikkoja. Näin ollen tämän ensimmäisen vaiheen avulla oli molemmissa kamareissa saatu jaetuksi jo 137 paikkaa 150:stä. (*Law on Elections* . . . 1990, 12; *Složení Federálního* . . . 1990)

Kuten Unkarissa ja Romaniassa myös Tsekkoslovakiassa jakojäännöspaikat ja -äännet siirrettiin valtakunnallisen tason allokointiin (Tsekkoslovakian tapauksessa tarkemmin sanoen osatasavaltojen tasolle). Tällaisen järjestelyn tarve on kyseenalainen. Jos tarkoituksena on ollut parantaa suhteellisuutta, se olisi voitu saavuttaa helpommin esimerkiksi käyttämällä vaalipiiritasolla Hare-kiintiötä Droopin kiintiön asemesta. Hare-kiintiö kohtelee pieniä ja suuria puolueita keskimäärin tasa-puolisesti, kun taas Droopin kiintiö antaa lievän edun suurille puolueille. Käytössä ollut keskimääräinen vaalipiirikoko, 12,5 paikkaa, olisi ollut riittävän suuri antamaan kaikille puolueille oikeudenmukaisen edustuksen ilman valtakunnallisen tason kompensatioallokointiakin. (*Law on elections* . . . 1990, 12, liite)

Tsekkoslovakian jakojäännöspaikkojen täyttämistä koskevissa säännöissä on se hyvä puoli, että ne välttävät sen kaltaiset ongelmat, joita on Unkarin ja Romanian vaalilajeissa, sillä Tsekkoslovakiassa puolueet laativat erilliset ehdokaslistat valtakunnallisia paikkoja varten, jolloin näitä paikkoja ei tarvitse jakaa vaalipiirien kesken kuten Romaniassa. Lisäksi kiintiöallokoinnin sääntöihin

on liitetty maininta siitä, että jakojäännöspaikat jaetaan suurimman jakojäännösäänimäärän periaatteen mukaan, mikä takaa, että kaikki paikat saadaan jaettua, toisin kuin Unkarissa. (*Law on elections* . . . 1990, 13)

Tärkein syy suhteellisuudesta poikkeamiseen oli 5 %:n äänikynnys. Jos lasketaan suhteellisuuspoikkeama vain niiden puolueiden osalta, jotka ylittivät äänikynnyksen, kokonaispoikkeama Kansankamarin vaalissa oli vain 2,5 %, kun taas kaikki äänet huomioiden se oli 16,4 %. Kansakuntien kamarin vaalissa puolueiden ääniosuudet olivat suunnilleen samanlaiset kuin Kansankamarin vaalissakin, ja suhteellisuuspoikkeama oli 18,1 %.

Bulgaria

Yksikamarisen Kansalliskokouksen ensimmäiset demokraattiset vaalit käytiin 10. ja 17. kesäkuuta 1990. Vaalilaki koostui kahdesta erillisestä järjestelmästä, joilla kummallakin täytettiin 200 paikkaa 400:sta. Äänestettiin kahdella vaalilipulla.

Toisella äänestettiin enemmistövaalissa, jossa maa oli jaettu 200:aan yhden paikan vaalipiiriin, ja toisella suhteellisessa vaalissa, jossa vaalipiirejä oli 28, ja niiden keskimääräinen koko oli 7,1 paikkaa. Voittaakseen paikan yhden paikan vaalipiiristä ehdokkaan tuli saada vähintään 50 % ensimmäisen kierroksen äänistä. Muussa tapauksessa järjestettiin toinen kierros kahden eniten ääniä saaneen ehdokkaan välillä. Toinen kierros tarvittiin myös, mikäli äänestysprosentti ensimmäisellä kierroksella oli alle 50. (*Keesing's 1990, 37543; Loi Electorale* . . . 1990, 1, 24)

Toinen puolisko lainsäädäntöelimestä valittiin suhteellisella vaalilla. Paikkoja annettiin suhteellisen vaalin kautta vain sellaisille puolueille, jotka saivat vähintään 4% suhteellisen vaalin valtakunnallisista äänistä. Suhteellisessa vaalissa käytettävää laskentamenetelmää ei määrätty vaalilaisissa, vaan sen valinta jätettiin keskusvaalilautakunnan tehtäväksi. Valituksi tuli d'Hondt-menetelmä. (*Keesing's 1990, 37544; Loi Electorale* . . . 1990, 2425; Crampton 1990, 34)

Taulukko 10. Bulgaria. Kansalliskokous. 10. ja 17. kesäkuuta 1990.

	Suhteellinen vaali		Enemmistövaali		Yhteensä		
	% äänistä	200 paikkaa	% paikoista	200 paikkaa	% paikoista	400 paikkaa	% paikoista
Bulgarian Sosialistinen Puolue	47.1	97	48.5	114	57.0	211	52.8
Demokraattisten Voimien Liitto	37.8	75	37.5	69	34.5	144	36.0
Bulgarian Maatalousväestön Liitto	8.0	16	8.0	0	0	16	4.0
Oikeuksien ja Vapauksien Liike	6.0	12	6.0	11	5.5	23	5.8
Isänmaan Liitto	*	0	0	2	1.0	2	0.5
Bulgarian Sosiaalidemokraattinen Puolue	0.1	0	0	1	0.5	1	0.3
Työväen Isänmaapuolue	*	0	0	1	0.5	1	0.3
Sitoutumattomat	*	0	0	2	1.0	2	0.5
Muut	0.9	0	0	0	0	0	0

Ensimmäisellä kierroksella äänestykseen osallistuneita enemmistövaalissa 90,8 % äänioikeutetuista, suhteellisessa vaalissa 90,6 %, toisella kierroksella enemmistövaalissa 84,1 %.

*Ei osallistunut suhteelliseen vaaliin.

Lähde: *Keesing's 1990, 37544.*

Taulukko 11. Bulgaria. Kansalliskokous. 13. lokakuuta 1991.

	% äänistä	240 paikkaa	% paikoista
Demokraattisten Voimien Liitto	34.4	110	45.8
Bulgarian Sosialistinen Puolue	33.1	106	44.2
Oikeuksien ja Vapauksien Liike	7.6	24	10.0
Muut	24.9	0	0

Äänestykseen osallistuneita 83,9 % äänioikeutetuista. Hyväksytyjä ääniä 81,6 % äänioikeutetuista.

Lähde: Tri Nikolai Stanoulov, henkilökohtainen tiedonanto joulukuussa 1991.

Neljän prosentin äänikynnyksellä ei ollut paljon vaikutusta suhteellisuuteen, kun alle neljän prosentin jääneet puolueet saivat yhteensä vain noin yhden prosentin äänistä. Suhteellisen vaalin osalta kokonaispoikkeama suhteellisuudesta oli vain noin 1,4 %. Kun enemmistövaalin tulokset lasketaan mukaan, poikkeama nousee noin 6 %:iin, mikä sekin on hyvin kohtuullinen tulos. (Ääniosuuksia ei ole julkistettu enemmistövaalin osalta. Oletan, että ne olivat suunnilleen samantaiset kuin suhteellisessa vaalissakin.)

Bulgarian toisiin vapaisiin parlamenttivaaleihin 13. lokakuuta 1991 vaalijärjestelmää oli muutettu siten, että oli jätetty yhden paikan vaalipiirit kokonaan pois ja supistettu parlamentin kokoa 400:sta paikasta 240:een. (Lähteet näihin vaaleihin: Owen 1991; tri Nikolai Stanoulov, henkilökohtainen tiedonanto, joulukuu 1991.) Puolueet asettivat erilaisen ehdokaslistan kaikkiin niihin vaalipiireihin 31:stä vaalipiiristä, joihin halusivat osallistua, mutta paikat jaettiin puolueille niiden valtakunnallisten äänimäärien mukaan (d'Hondt-menetelmällä). Vaalipiirejä käytettiin vain jakamaan alueellisesti (d'Hondt-menetelmällä) puolueiden jo voittamat paikat. Tällainen järjestely on ilmeisesti lainattu Saksan liittotasavallasta, missä osavaltioilla on samanlainen vaalipiirirooli. Kuten Tsekkoslovakiassakin, Bulgariassa alueellinen edustus määräytyy äänimäärien eikä asukasmäärien perusteella.

Tällä kertaa 4 %:n äänikynnyksellä oli paljon suurempi vaikutus kuin vuonna 1990, sillä vain kolme puoluetta voitti paikkoja, ja 24,9 % äänistä meni puolueille, jotka eivät saaneet yhtään paikkaa. Valtakunnallisen tason allokoinnin ansiosta paikkoja saaneiden puolueiden paikkaosuudet vastasivat lähes täydellisesti niiden ääniosuuksia, kun muita puolueita ei oteta huomioon. Kokonaispoikkeama suhteellisuudesta oli sama kuin »hukkaan heitettyjen» äänen osuus eli 24,9 %, mikä on hyvin suuri luku. Vaaleihin osallistui kaikkiaan 38 puoluetta, joista seitsemän sai äänisaaliikseen 14 %.

Albania

Albanian ensimmäiset vapaat monipuoluevaalit aloitettiin 31. maaliskuuta 1991, ja toinen kierros käytiin 7. ja 14. huhtikuuta. Äänit muunnettiin paikoiksi käyttäen kaksivaiheista enemmistövaalitapaa 250:ssä yhden paikan vaalipiirissä. Hallitseva kommunistinen Albanian Työväenpuolue (PLA) sai ensimmäisen kierroksen äänistä yli 60

Taulukko 12. Albania. 31. 3.—14. 4. 1991.

	250 paikkaa	% paikoista
Albanian Työväenpuolue (PLA)	169*	67.6
Demokraattinen puolue (DP)	75	30.0
<i>Omonia</i> (etniset kreikkalaiset)	5	2.0
Kansallinen Veteraanien Komitea	1	0.4
Tasavaltalaispuolue	0	0
Ekologinen puolue	0	0
Maatalouspuolue	0	0
Kansallisen yhtenäisyyden puolue	0	0
Naisten Liitto	0	0
Ammattiyhdistykset	0	0
Nuorisoliitto	0	0
Demokraattinen Rintama	0	0
17 sitoutumatonta ehdokasta	0	0

* Sisältää 19 edustajaa, jotka olivat myös seuraavien puolueiden ehdokkaina: Demokraattinen Rintama, Nuorisoliitto, Ammattiyhdistykset ja Naisten Liitto.
Lähde: *Keesing's* 1991, 38106, 38160.

% Muiden puolueiden ääniosuuksia ei ole julkaistu. PLA:n osuus parlamenttipaikoista oli 67,6 %, jolloin sillä oli mahdollisuus muuttaa perustuslakia ilman muiden puolueiden tukea. (*Keesing's* 1991, 38106, 38160)

Yhteenveto

Kaikissa Itä-Euroopan maissa on nyt pidetty parlamenttivaalit, joissa ainakin osa paikoista on ollut vapaasti kilpailtavissa. Kommunistihallitukset suosivat enemmistövaalijärjestelmiä, kun taas uudet johtajat ovat soveltaneet erilaisia suhteellisia vaalitapoja. Unkari ja Bulgaria käyttivät ensimmäisissä vaaleissaan suhteellisen vaalin ja enemmistövaalin yhdistelmää. Itä-Saksassa, Tsekkoslovakiassa ja Romaniassa sekä vuonna 1991 myös Bulgariassa ja Puolassa kaikki paikat jaettiin suhteellisesti. Neuvostoliiton parlamenttivaalit vuonna 1989 ja Albanian vaalit vuonna 1991 merkitsivät maltillisempaa siirtymää kohti monipuoluejärjestelmää. Siksi noiden maiden vaalijärjestelmät eivät muuttuneet niin radikaalisti kuin muiden maiden. Jugoslaviassa järjestettiin vapaita vaaleja vuonna 1990 silloisissa osatasavalloissa.

Näyttää siltä, että nykyiset vaalijärjestelmät Puolassa, Unkarissa, Romaniassa, Tsekkoslovakiassa ja Bulgariassa (ja Itä-Saksan vuoden 1990 vaalilaki) ovat taanneet kohtuullisen hyvän yhteyden puolueiden vaalikannatuksen ja niiden kan-

sanedustuslaitospaikkaosuuksien välille. Kuitenkin Unkarin, Tšekkoslovakian ja Bulgarian pitäisi ehkä pyrkiä kohti parempaa suhteellisuutta — vaikkakin se saattaisi tehdä parlamentaarisen asetelman epävakammaksi. Toisaalta hallituksen uskottavuutta heikentäisi myös sellainen vaalijärjestelmä, joka sulkisi pois monia väestöryhmiä. Siksi suosittelisin entisen Neuvostoliiton valtioille ja Albanialle siirtymistä yhden paikan vaalipiirien enemmistövaalittavasta johonkin suhteellisen vaalittavan versioon.

Sellaiset säännöt, jotka vaativat, että äänestys pitää uusia, jos äänestysprosentti jää alle 50:n, pitäisi poistaa, koska kaikki asiasta tehdyt empiiriset havainnot osoittavat, että toisella kierroksella äänestysprosentti on aina ensimmäisen kierroksen äänestysprosenttia alempi.

Toinen seikka, joka kaipaasi korjaamista, on Itä-Euroopan vaalijärjestelmien liiallinen monimutkaisuus. Suhteellisen vaalittavan ei välttämättä tarvitsisi olla kovin komplisoitu. Esimerkiksi monitasoisesta jakojännöspaikkojen jakamisesta saatava korjausvaikutus voi olla korkeintaan marginaalinen. Erityisesti Unkarin vaalijärjestelmän yksinkertaistaminen olisi suotavaa. Idea vaaliin jakamisesta kahteen osaan ei toiminut niin kuin oli odotettu, vaan suurin osa äänestäjistä suosi molemmilla äänestyslipuillaan uusia suuria puolueita, ja ehdokkaiden henkilöllisyys oli vain toissijainen kiinnostuksen kohde (*Fact Sheets on Hungary 2* 1990). Näiden sääntöjen muuttaminen saataisi olla kuitenkin vaikeaa, koska hallituskoalition johtava puolue, Unkarin Demokraattinen Forumi, hyötyi niin selvästi nykyisestä järjestelmästä.

Jos halutaan antaa äänestäjille enemmän vaikutusvaltaa edustajien henkilöllisyyden suhteen kuin kiinteiden ehdokaslistojen suhteellisissa vaalissa on mahdollista, sitä varten ei tarvitse tehdä osaa paikoista enemmistövaalilla valittaviksi. Parempi ratkaisu olisi esimerkiksi Suomen vaalijärjestelmä, jossa puolueiden välillä on suhteellinen vaali ja puolueiden sisällä enemmistövaali. Puolan uusi vaalilaki lokakuun 1991 vaaleja varten oli selvä siirtyminen tähän suuntaan. Samoin Tšekkoslovakian vaalittavassa on joitakin samoja piirteitä kuin Suomen järjestelmässä, mutta se ei ole yhtä yksinkertainen.

Tavanomainen ja pinnallinen käsitys vaalijärjestelmän valinnasta on, että valinta on tehtävä vakaaseen kaksipuoluejärjestelmään johtavan enemmistövaalittavan ja poliittisia kriisejä aiheuttavan mutta oikeudenmukaisemman suhteellisen

vaalittavan välillä. Kokemukset uusien demokraatioiden ensimmäisistä vaaleista eivät todista tällaisen yhteyden olemassaoloa. Enemmistövaali voi johtaa hyvin arvaamattomiin tuloksiin, kuten Algeriassa, missä vaalit jouduttiin keskeyttämään ensimmäisen kierroksen jälkeen, kun oppositioon jäämässä olleet puolueet alkoivat pelätä voittajapuolueen pystyvän yksin tekemään maan poliittiseen järjestelmään täydellisen muutoksen. Itä-Euroopan maiden suhteellisista vaaleista puolestaan ei ole seurannut ennustetun kaltaisia hallituskriisejä.

LÄHTEET

- Act No. XXXIV of 1989. On the Election of the Members of Parliament. (Unkarin vaalilaki)
- Act of June 28, 1991. On Election to the Sejm of the Republic of Poland.
- Act of May 10, 1991. On election to the Senate of the Republic of Poland.
- Batt, Judy (1990): The Hungarian General Election. *Representation* 29 (Summer) s. 7—11.
- Brunner, Georg (1990): Elections in the Soviet Union. Teoksessa *Elections in Socialist States*, toim. Robert K. Furtak, s. 20—52. Harvester Wheatsheaf, Hemel Hempstead.
- Crampton, Richard (1990): The Bulgarian Elections of 1990. *Representation* 29 (Winter) s. 33—35.
- Deletant, Dennis (1990): The Romanian Elections of May 1990. *Representation* 29 (Winter) s. 23—26.
- Fact Sheets on Hungary 2 (1990). Ministry of Foreign Affairs, Budapest.
- Furtak, Robert K. (1990): Introduction. Teoksessa *Elections in Socialist States*, toim. Robert K. Furtak, s. 1—19. Harvester Wheatsheaf, Hemel Hempstead.
- Gallagher, Tom (1991): Romania: The Disputed Election of 1990. *Parliamentary Affairs* 44:1, s. 79—93.
- Gambarelli, Gianfranco ja Jerzy Holubiec (1990): *Power Indices and Democratic Apportionment*. (Tutkimusraportti)
- Hyde-Price, Adrian (1990): The Volkskammer Elections in the GDR, 18 March 1990. *Representation* 29 (Summer) s. 2—4.
- Hylland, Aanund (1990): *The Romanian Electoral Law of 1990: Discussion and Comments*. Norwegian School of Management, Sandvika.
- Juridical Regulations on the 20th of May 1990. Provisional Council of National Union, Bucharest.
- Keesing's Record of World Events 1989—1991.
- Law on Elections to the Czechoslovak Federal Assembly. (1990). Orbis, Prague.
- Lewis, Paul (1990): Non-Competitive Elections and Regime Change: Poland 1989. *Parliamentary Affairs* 43:1, s. 90—107.
- Loi Electorale de l'Assemblée Constituante de Bulgarie. (1990). Centre d'Etudes Comparatives des Elections, Paris.
- Opolska, Halina ja Bernard Owen (toim. 1989): *La Loi Electorale Polonaise 7 avril 1989*. Centre d'Etudes Comparatives des Elections, Paris.
- Owen, Bernard (1991): The Electoral System at work in the Election, October 13, 1991 — Bulgaria. National Democratic Institute Pre-election Fact-finding Mission to Bulga-

ria September 8—13 and NDI-NRI Election Observer Mission October 13, 1991. (Tutkimusraportti)
Parlamentin Választások 1990. Politikai Szociológiai Körkép. MTA Társadalomtudományi Intézet. (Unkarin vaalitulokset)
 Racz, Barnabas (1989): The Parliamentary Infrastructure and Political Reforms in Hungary. *Soviet Studies* 41:1, s. 39—66.
 Raina, Peter (1990): Elections in Poland. Teoksessa *Elections in Socialist States*, toim. Robert K. Furtak, s. 98—118. Harvester Wheatsheaf, Hemel Hempstead.
 Shafir, Michael (1990): The Electoral Law. *Report on Eastern Europe*. May 4, s. 28—31.
Složení Federálního Shromáždění ČSFR Mandáty Přidělené

Podle Stran Ve Volbách V Roce 1990. (Tsekkoslovakian vaalitulokset)
 Szendrei, Tibor (1990): 34th time lucky. How the election works. *The Hungarian Observer* 3:4, s. 6—7.
 Taagepera, Rein ja Matthew Shugart (1989): *Seats and Votes. The Effects and Determinants of Electoral Systems*. Yale University Press, New Haven.
 White, Stephen (1990): The Elections to the USSR Congress of People's Deputies March 1989. *Electoral Studies* 9:1, s. 59—66.
 White, Stephen (1985): Non-competitive Elections and National Politics: The USSR Supreme Soviet Elections of 1984. *Electoral Studies* 4:3, s. 215—219.

ULKOPOLITIikka

UTRIKESPOLITIK • FINNISH JOURNAL OF FOREIGN AFFAIRS

Ulko- ja ulkopoliittisen ja kansainvälisen politiikan erikoislehti

Julkaisija:
 Ulkopoliittinen instituutti

Tilauhinnat:
 vuosikerta/4 numeroa 120 mk
 Opiskelijat 70 mk
 ulkomaille 140 mk

Tilaukset:
 Ulkopoliittinen instituutti
 Pursimiehenkatu 8, 00150 Helsinki

PS-tili: 519 00-9

Uusille tilaajille 4/91 ilmaiseksi

1992